

QUESTIONNAIRE SURVEY AS A METHOD OF DATA COLLECTION ON UNPAID WORK

ALENA KAŠČÁKOVÁ

Ing. Alena Kaščáková, PhD., Ekonomická fakulta UMB v Banskej Bystrici, +42148446 6615,
alena.kascakova@umb.sk

IGOR KOLLÁR

Ing. Igor Kollár, PhD., Ekonomická fakulta UMB v Banskej Bystrici +421 48 446 6619,
igor.kollar@umb.sk

Abstract

The data on unpaid work can be obtained through different ways of data collection, such as Time Use Survey Data, sociological surveys ISSP or Quality of Life, or population census data in some countries. The quality and range of the collected data are thus based on the objectives of each survey. The research team of the Faculty of Economics at the Matej Bel University collected the data on unpaid work in Slovakia via a series of questionnaire surveys designed and implemented for this purpose. The aim of the article is to present the experience and knowledge gained in the process of designing the questionnaire, selecting the variables, establishing the sample criteria, adapting the questionnaires to the objectives of the research and processing the data. We conclude the paper by summarizing our experience with using the hard copies and electronic form of the questionnaire.

Key words: unpaid work, questionnaire survey, electronic survey, paper survey, comparison

JEL classification: D12, D13, D14

1. Úvod

Pre kvantifikovanie veľkosti neplatenj práce domácností a jednotlivcov existuje niekoľko prameňov údajov. Z pozície oficiálnej štatistiky sa vykonáva v niektorých krajinách zisťovanie Time Use Survey (TUS), pomocou ktorého je možné identifikovať objem času, ktorý jednotlivci venujú rôznym aktivitám počas dňa. Toto zisťovanie sa však na Slovensku nevykonáva. V roku 2006 sa uskutočnil pilotný prieskum TUS, ale samotné zisťovanie neprebehlo. Na kvantifikáciu veľkosti neplatenj práce sa v niektorých krajinách využívajú i dáta získané z populačného cenzu. Na odhad veľkosti času, stráveného na vykonávanie vybraných činností neplatenj práce v domácnostiach, sa v európskom kontexte môžu využiť vybrané otázky zo sociologických výskumov realizovaných dotazníkovými prieskumami a to European Quality of Life Survey a International Social Survey Program, moduly Rodina 2002 a 2012.

Keďže na Slovensku neexistuje relevantný zdroj údajov pre určenie veľkosti neplatenj práce, riešiteľský tím Ekonomickej fakulty UMB prijal rozhodnutie realizovať primárne zisťovanie v slovenských domácnostiach, ktoré bolo garantované projektom VEGA 1/1141/11 „Trh práce v kontexte špecifik neplatenj práce, meranie jej rozsahu a dopadu na domácnosti, podnikateľskú sféru a ekonomiku“, a výsledky ktorého boli publikované na viacerých fórach. Cieľom prieskumu riadeného riešiteľským tímom VEGA projektu bolo poznať objem a štruktúru neplatenj práce vykonávanej v domácnostiach na Slovensku, poznať motívy a postoje jednotlivých členov domácností k jej vykonávaniu, očakávania jej

vývoja. Nemenej dôležité bolo poznať jej monetárnu hodnotu a vyčíslieť podiel neplatennej práce z objemu HDP vytvoreného na Slovensku v roku 2011.

Vyhodnotenie prvého jedinečného prieskumu týkajúceho sa poznania objemu, štruktúry a hodnoty neplatennej práce v slovenských domácnostiach bolo len prvým krokom práce vedeckého kolektívu, ktorý na skúsenosti tohto prieskumu nadviazal ďalšími krokmi. Postupne boli realizované ďalšie prieskumy, postupne odhaľujúce korelácie, rozdiely, spojenia a súvislosti realizácie neplatennej práce v domácnostiach na Slovensku.

2. Historický pohľad na zber údajov o neplatennej práci na EF UMB

Pri realizácii každého dotazníkového prieskumu je veľmi dôležitá jeho prípravná fáza, v rámci ktorej je potrebné v nadväznosti na kapacity a cieľ zisťovania vymedziť štatistickú jednotku ako objekt zisťovania, určiť veľkosť a štruktúru výskumnej vzorky, rozsah a presnú definíciu sledovaných znakov, rozhodnúť sa pre formu a techniku zberu údajov, pripraviť formuláre a školenia anketárov. Kvalitná realizácia prípravnej fázy umožní nerušený priebeh zberu údajov a získanie relevantných a neskreslených údajov pre ďalšiu analýzu.

Výskumný tím EF UMB sa rozhodol realizovať výskum neplatennej práce formou dotazníkového prieskumu. Zber údajov prebiehal každoročne v období rokov 2012 – 2015 vždy v jarnom období, pričom odpovede respondentov reflektovali realitu predchádzajúceho roka.

Dotazníkový prieskum v roku 2012 bol venovaný základnému poznaniu objemu a štruktúry neplatennej práce jednotlivcov ako aj domácností ako celku. Prieskum v slovenských domácnostiach prebiehal v mesiaci marec 2012, pričom bolo oslovených 1 564 domácností a 4 435 jednotlivcov vo všetkých krajoch Slovenska. Výberový súbor bol reprezentatívny podľa pohlavia, počtu členov domácností a podľa krajov.

Prieskum v roku 2013 prebiehal v mesiaci apríl a oslovil 861 domácností a 2 247 respondentov. Jeden z modulov dotazníka opäť sledoval objem a štruktúru neplatennej práce v domácnostiach, primárne bol však prieskum zameraný na zistenie postojov domácností k možnosti substituovať neplatenú prácu v domácnosti trhovými službami a prvýkrát boli použité váhy na precizovanie reprezentatívnosti štruktúry domácností podľa počtu členov domácností a krajov. Bol predprieskumom pre rok 2014, kedy boli definitívne upravené otázky pre poznanie skutočného a potenciálneho záujmu domácností o trhovú službu.

V roku 2014 bolo dotazníkovým prieskumom oslovených 1143 domácností, ktoré informovali o využívaní, resp. nevyužívaní platených trhových služieb, o frekvencii využívania a dôvodov, ktoré k tomuto postoju domácnosti vedú. Samostatný modul bol venovaný potenciálnemu dopytu so špecifikáciou rozsahu a finančnej dotácie, ktorú by boli domácnosti ochotné konkrétnej službe venovať.

Prieskum v roku 2015 bol opäť venovaný štruktúre a rozsahu neplatennej práce, motívom pre jej vykonávanie a postojom k existujúcemu stavu. Pridanou hodnotou tohto prieskumu bola pomerne veľká časť otázok, ktorá sa venovala informáciám o materiálnom vybavení domácností a bola zameraná na individuálny blahobyt jednotlivcov.

3. Papierový dotazník – štruktúra

Prieskumy realizované v rokoch 2012 – 2014 mali formu papierového dotazníka. Dotazníky boli pre anketárov pripravené spolu s vysvetlivkami a pokynmi pre vyplnenie jednotlivých modulov. V roku 2012 oslovení jednotlivci a domácnosti odpovedali na otázky

v dotazníku pozostávajúcom z 12 modulov. 7 modulov sa týkalo jednotlivcov v domácnosti a obsahovalo socio-demografické charakteristiky, otázky na priemerný týždenný objem neplatennej práce v rámci konkrétne definovanej štruktúry, informácie o platených zamestnaniach, pomoci pri neplatennej práci v domácnosti a motivácii pre ňu a názor na rozsah neplatennej práce v budúcnosti. 5 modulov sa bolo venovaných domácnosti ako celku a otázky sa týkali starostlivosti o deti v predškolskom veku, typu domácnosti, typu obce, príslušnosti domácnosti k regiónu a pripomienok k dotazníku.

Dotazník distribuovaný v roku 2013 obsahoval 9 modulov. 5 modulov bolo identifikačných, týkali sa osobných charakteristík členov domácností, plateného zamestnania, typu, miesta bývania a obce, kde sa oslovená domácnosť nachádza. Meritórna časť dotazníka bola venovaná údajom o objeme a štruktúre vykonávanej neplatennej práci v domácnosti, o využívaní, resp. nevyužívaní trhových substitútov, účasti detí na neplatennej práci v domácnosti a postojov k existencii neplatennej práci v domácnosti.

V roku 2014 mal dotazník rovnaký rozsah, ale otázky boli rozdelené len do 5 modulov, pričom dva obsahovali otázky na socio-demografické charakteristiky respondentov a obec, v ktorej sa domácnosť nachádza. Tretí a štvrtý modul bol venovaný reálnemu a potenciálnemu dopytu po trhových službách a v poslednom module sa respondenti vyjadrovali k postojom k neplatennej práci.

Po ukončení zberu údajov bolo v jednotlivých rokoch potrebné previesť dáta do elektronickej formy. Vzhľadom k tomu, že neexistovali spracovateľské kapacity umožňujúce skenovanie papierových dotazníkov, údaje sa ručne prepisovali do excelovskej šablóny, kde boli transformované texty otázok na názvy premenných a číselné kódy na prekódovanie odpovedí z dotazníka. Takto pripravený súbor v programe MS Excel, obsahujúci komplexné odpovede respondentov aj domácností bol ďalej rozdelený do 2 súborov a to na súbor údajov za domácnosti a za jednotlivcov. Oba súbory boli ďalej importované do štatistického programu IBM SPSS 19, ktorý ďalej slúžil na štatistickú analýzu získaných údajov.

V programe SPSS bolo najprv potrebné očistiť chybné odpovede definovaním obmedzení na kategórie, hodnoty, prípadne intervaly hodnôt. V mnohých prípadoch sme tvorili nové premenné z pôvodných údajov a kódom sme priradzovali texty pre ľahšiu identifikáciu pri ďalšom spracovaní, definovali sme typy premenných pre ďalšie spracovanie. Po dôkladnej príprave databáz domácností a jednotlivcov sme mohli pristúpiť k deskripcii a hlbšej analýze.

4. Elektronický dotazník

Po niekoľkých papierových dotazníkoch sme sa pred prípravou dotazníka pre rok 2015 rozhodli prehodnotiť použitie elektronického dotazníka. Hlavným motívom pre elektronickú formu dotazníka bola náročnosť prepisovania údajov z papierových dotazníkov do MS Excel. Argumentmi v prospech elektronického dotazníka boli aj dobré pokrytie internetom, skúsenosti respondentov s rôznymi elektronickými dotazníkmi a široká paleta rôznych nástrojov na tvorbu elektronických dotazníkov.

Prvým krokom pred prípravou elektronickej verzie dotazníka bol výber nástroja, ktorý bude vyhovovať našim požiadavkám. V tejto fáze sme spravili prieskum a porovnanie rôznych nástrojov dostupných zdarma pre vzdelávacie inštitúcie, pretože v projekte neboli vyčlenené prostriedky na zakúpenie licencie. Bohužiaľ nenašli sme žiadny nástroj, ktorý by vedel pokryť všetky naše požiadavky. Ako najvýznamnejšie špecifiká nášho prieskumu sa ukázali komplikované otázky s výberom veľkého počtu rôznych možností, vysoký počet respondentov (zdarma dostupné riešenia mali častokrát obmedzený počet vyplnených dotazníkov), problém s diakritikou v slovenčine (väčšina nástrojov pochádza z anglicky hovoriacich krajín a nevedia správne pracovať so slovenskou diakritikou).

Z uvedených dôvodov sme sa rozhodli pre vytvorenie vlastného elektronického dotazníka, v ktorom sme sa vedeli čo najviac priblížiť pôvodnej papierovej verzii dotazníka. Dotazník je vytvorený vo forme formulára na internetovej stránke s tým, že po odoslaní dotazníka sa údaje spracujú s použitím technológie Active Server Pages a uložia sa do databázy Microsoft SQL. V súvislosti s týmto riešením sme nemali žiadne náklady na nákup licencií k použitému softvéru, pretože všetky potrebné licencie už má UMB zakúpené a používa ich aj na iné aktivity.

V nasledujúcom texte podrobnejšie popisujeme prípravu dotazníka, školenie anketárov a čistenie údajov z pohľadu použitia elektronického dotazníka.

4.1. Príprava dotazníka

Aj keď sme sa rozhodli pre elektronickú verziu dotazníka, paralelne popri nej bola k dispozícii aj papierová verzia dotazníka pre prípad technických problémov pri vyplňaní elektronického dotazníka. Tento fakt bol veľmi dôležitý pri návrhu štruktúry dotazníka, pretože sme museli zosúladiť elektronický aj papierový dotazník. Aj keď sa môže zdať, že medzi elektronickým a papierovým dotazníkom nie je žiadny rozdiel, zosúladenie oboch verzií nebolo jednoduché. Do značnej miery to bolo určite spôsobené tým, že väčšina otázok v našom dotazníku bola vo forme rozsiahlych tabuliek, ktoré vyplňali respondenti. V tlačenej podobe mal dotazník štyri strany formátu A4, v elektronickej verzii sme sa ho rozhodli rozdeliť na niekoľko samostatných častí (stránok) z dôvodu lepšej prehľadnosti pri vyplňaní.

Okrem samotného dotazníka bolo potrebné pripraviť aj vysvetlivky, ktoré boli jeho súčasťou. V elektronickej verzii boli na každej stránke umiestnené len tie vysvetlivky, ktoré sa týkali predmetných otázok. V papierovej verzii boli vysvetlivky vytlačené na samostatnom hárku, aby ich mal respondent k dispozícii pri ktorejkoľvek otázke.

4.2. Príprava dotazníka

Školenie anketárov bolo aj v prípade obidvoch typov dotazníka kľúčové pre získanie relevantných údajov. Ako sme už uviedli vyššie, väčšina otázok v dotazníku bola vo forme rozsiahlych tabuliek. Pre ich správne vyplnenie bola rozhodujúca znalosť základných pojmov z predmetnej oblasti. Aj keď boli súčasťou dotazníka vysvetlivky, nie všetky situácie je možné jasne a jednoznačne popísať vo vysvetlivkách. V takýchto prípadoch musí respondentovi poskytnúť radu anketár. Anketárom sme krok po kroku vysvetlili ako postupovať pri vyplňaní jednotlivých otázok, na čo si dať pozor a ako to zaznamenať do elektronického aj papierového dotazníka.

4.3. Čistenie údajov

Po ukončení zberu údajov nasledovalo čistenie údajov, ktoré spočívalo predovšetkým v odstránení nekompletných a zle vyplnených dotazníkov. Nekompletné dotazníky vznikali z dvoch dôvodov. Prvým dôvodom boli technické problémy počas vyplňania dotazníka. Druhým dôvodom boli úmyselne nedokončené dotazníky. Elektronický dotazník neumožňoval vrátiť sa späť k už vyplneným otázkam. Preto sme anketárov požiadali, aby v prípade zistenia chyby v už uložených odpovediach, vyplňanie dotazníka ukončili a vyplnili ho nanovo.

4.4. Výhody a nevýhody zberu údajov pomocou elektronického dotazníka

Na základe praktických skúseností z realizácie elektronického dotazníka uvádzame v tabuľke 1 zhrnutie výhod a nevýhod elektronického dotazníka.

Tabuľka 1 Výhody a nevýhody elektronického dotazníka

Výhody	Nevýhody
Rýchly zber údajov.	Často obmedzené pripojenie na internet.
Možnosť zadať obmedzenie vstupu údajov pre kvalitatívne a čiastočne aj kvantitatívne údaje.	Pri rozsiahlych dotazníkoch nie je možné vopred sa oboznámiť s celým obsahom dotazníka, pretože je rozdelený na časti.
Jednoduchá distribúcia dotazníkov.	Zdlhavá príprava dotazníka.
Finančná nenáročnosť distribúcie dotazníka (bez tlače dotazníka)a	Komplikovanejšie odstraňovanie chybne vyplnených dotazníkov.
Vysvetlivky (kódy odpovedí) priamo prístupné pri výbere odpovede.	Chýba možnosť spätnej opravy už uložených odpovedí/dotazníkov.
Nevznikajú chyby pri prepisovaní údajov z tlačeneho dotazníka do databázy	Časovo náročná tvorba dotazníka.
Nie je limit na počet otázok a ich štruktúru.	

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Z uvedenej tabuľky vidím, že okrem výhod, ktoré nám elektronická verzia dotazníka ponúka, existujú aj nevýhody hovoriace v neprospech elektronickej verzie dotazníka. Väčšina z nich súvisí s tým, že elektronický dotazník nie je možné uchopiť do ruky, prelistovať si ho a v prípade potreby spätne opraviť chybne vyplnené odpovede.

Vzhľadom na charakter zberu údajov, kde anketári navštevovali domácnosti po celom Slovensku aj v oblastiach so zlým pokrytím internetom, sme spolu s elektronickým dotazníkom distribuovali aj papierové dotazníky. To nám pomohlo eliminovať najzávažnejšie nedostatky elektronickej verzie dotazníka.

5. Záver

Na základe realizovaných dotazníkov sme zostavili nasledujúci tabuľku, ktorá porovnáva papierový a elektronický dotazník z rôznych hľadísk (Tabuľka 2).

Tabuľka 2 Porovnanie papierového a elektronického dotazníka

Charakteristika	Papierový dotazník	Elektronický dotazník
Náročnosť prípravy	Relatívne nízka, zvládne to každý, kto vie pracovať s textovým editorom.	Vysoká, pretože je nutné pripraviť dotazník ako aj databázu. Vyžaduje špecifické znalosti.
Obmedzenie zadania a kontrola údajov	Nie je možné obmedzenie ani krížová kontrola údajov.	Je možné obmedzenie zadania údajov. Krížová kontrola zásadným spôsobom zvyšuje náročnosť prípravy dotazníka.
Počet a štruktúra otázok	Limitovaná formátom, na ktorý sa tlačí dotazník.	Bez obmedzenia.
Distribúcia dotazníka	Fyzická, časovo náročná.	Elektronická, okamžitá.
Dostupnosť dotazníka	Možno vyplniť kedykoľvek a kdekoľvek.	Dostupnosť je podmienená pripojením na internet.
Zber údajov	Časovo náročné prepisovanie údajov	Automatický.

Charakteristika	Papierový dotazník	Elektronický dotazník
Náročnosť prípravy	Relatívne nízka, zvládne to každý, kto vie pracovať s textovým editorom.	Vysoká, pretože je nutné pripraviť dotazník ako aj databázu. Vyžaduje špecifické znalosti.
	z dotazníkov do databázy. Možnosť vzniku chýb pri prepisovaní údajov.	
Čistenie a kontrola údajov	Nutné skontrolovať všetky údaje či už počas prepisovania do databázy alebo následne.	Obmedzenia definované v dotazníku znižujú chybovosť zadaných údajov.
Možnosť spätne opraviť hodnoty zadané v predchádzajúcich otázkach.	Áno.	Nie.
Štruktúra nákladov	Rozhodujúcu časť nákladov tvoria náklady súvisiace s tlačou a distribúciou dotazníka.	Rozhodujúci časť tvoria licencie k použitému softvéru a náklady súvisiace s tvorbou dotazníka.

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Použitie elektronického dotazníka hodnotíme ako krok správnym smerom, pretože nám uľahčil zber a čistenie údajov pred spracovaním. Viaceré nevýhody, ktoré má elektronický dotazník sa nám podarilo eliminovať tým, že sme spolu s elektronickou verziou dotazníka pripravili aj papierovú verziu.

Výskum bol realizovaný v rámci projektu VEGA 1/0935/13.

6. Literatúra

- [1] 7 Best Survey Tools: Create Awesome Surveys For Free! [online]. 2014. The WordStream Blog. [cit. 2016-04-15]. Dostupné na internete: <<http://www.wordstream.com/blog/ws/2014/11/10/best-online-survey-tools>>
- [2] GUAY, M. *The 20 Best Online Survey Builder Tools* [online]. 2014. Zapier. [cit. 2016-04-12]. Dostupné na internete: <<https://zapier.com/learn/ultimate-guide-to-forms-and-surveys/best-survey-apps/>>
- [3] KAŠČÁKOVÁ, A., NEDELOVÁ, G. 2010. Štatistické metódy pre spoločenské a humanitné vedy. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela. 72 s. ISBN 978-80-557-0345-9.
- [4] KAŠČÁKOVÁ, A., NEDELOVÁ, G. 2013. Dotazníkový prieskum I. - príprava údajov pre spracovanie. In *Forum Statisticum Slovacaum : vedecký recenzovaný časopis Slovenskej štatistickej a demografickej spoločnosti*. Bratislava : Slovenská štatistická a demografická spoločnosť, 2013. Roč. 9, č. 4 (2013), s. 130-135. ISSN 1336-7420.
- [5] KAŠČÁKOVÁ, A., NEDELOVÁ, G. 2014. Dotazníkový prieskum II. - overovanie hypotéz. In *Forum Statisticum Slovacaum : vedecký recenzovaný časopis Slovenskej*

štatistickej a demografickej spoločnosti. Bratislava : Slovenská štatistická a demografická spoločnosť, 2014. Roč. 10, č. 3 (2014), s. 109-114. ISSN 1336-7420.

- [6] ŘEZÁNKOVÁ, H. 2007. Analýza dat z dotazníkových šetření. Příbram : PBTisk, 2007. 212 s. ISBN 978-80-86946-49-8.